

فرهنگ و هنر در دارالخمسه

نویسنده: حسین عباسی نیا

Art and culture in dar-al-khamseh
(zanjan)

مرکز میراث فرهنگی
استان زنجان

نشر هزاره‌ی سوم
زنجان - ۱۳۹۳

فرهنگ و هنر در دارالخمسه

- نویسنده : حسین عباسی نیا
- مدیر هنری و طراح جلد: رضا صحبتی
- شمارگان : ۱۰۰۰ نسخه
- چاپ اول : ۱۳۹۴
- ویراستار : مرتضی مترجمی
- شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۹۶۹۸۵-۶-۴
- ISBN: 978-964-96985-6-4
- بها: ۱۴۰,۰۰۰ ریال

حق چاپ و نشر محفوظ است

نشانی : زنجان . غرب شهرک کارمندان . خیابان هفتم . قطعه ۴۵۷۸
تلفن : ۰۲۴/۳۳۴۶۷۳۷ (۰۲۴) فکس : ۰۲۴/۳۳۴۶۲۴۳۱

سرشناسه	: عباسی نیا، حسین، ۱۳۳۴ -
عنوان و نام پدیدآور	: فرهنگ و هنر در دارالخمسه / نویسنده حسین عباسی نیا.
مشخصات نشر	: تهران : هزاره ی سوم، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری	: ۳۰۴ ص.
شابک	: ۱۴۰۰۰۰ ریال : 978-964-96985-6-4
وضعیت فهرست نویسی	: قیفا
یادداشت	: عنوان به انگلیسی : Art and culture in dar-al-khamseh (zanjan).
یادداشت	: کتابنامه
موضوع	: زنجان -- تاریخ
موضوع	: زنجان -- سرگذشتنامه
موضوع	: زنجان
رده بندی کنگره	: DSR ۹۱/۲۰۹۱ ن ۲۴۵ ۱۳۹۳
رده بندی دیویی	: ۹۵۵/۳۴۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۳۷۱۵۶۸۵

صفحه	عنوان
۱۰	پیش گفتار
۱۳	نظری و گذری بر کتاب حاضر
۲۰	فصل اول: اوضاع جغرافیایی زنجان
۲۱	جغرافیای طبیعی
۲۲	رودخانه ها
۲۳	آب و هوا
۲۴	جغرافیای انسانی زنجان - وجه تسمیه زنجان و پیشینه تاریخی ...
۲۷	نژاد
۲۷	زبان
۲۸	آثار و ابنیه
۳۴	جاذبه های دیگر (مساجد - گرمابه - آب انبارها)
۳۷	صنایع دستی زنجان
۳۹	قهوه خانه ها
۴۳	فصل دوم - تاریخ زنجان
۴۴	نگاهی گذرا به وقایع تاریخی زنجان از زمان سلسله مادها تا انقلاب اسلامی
۵۰	فتنه محمد علی باب در زنجان
۵۲	مشروطه در زنجان
۵۴	وقایع پس از مشروطه
۵۷	رویدادهای دیگر
۵۷	دوران بعد از سلسله قجریه

۵۷	فرقه دمکرات در زنجان
۶۳	راه پیمایی زنان در انقلاب اسلامی
۶۴	فصل سوم _ مراسم نوروزی
۶۵	مختصری در رابطه با نوروز
۶۷	ایت چهارشنبه
۶۷	قودوخ چهارشنبه
۶۸	کوله چهارشنبه
۶۸	ایل آخر چهارشنبه
۶۸	مراسم شب چهارشنبه
۶۹	شال آتما
۷۰	قاشق زنی
۷۱	مراسم صبح چهارشنبه
۷۲	مراسم تحویل سال
۷۴	مراسم هفت سین
۷۴	مراسم چهل یاسین
۷۵	کلید گره گشا
۷۶	کوزه شکنی
۷۶	مراسم شب عید
۷۷	مراسم سیزده بدر
۷۹	مراسم ۷ سنگ
۷۹	منجیق سواسالما (منجوق در آب انداختن)
۸۰	مراسم گولی جان
۸۲	کوسا گلین (کوسه بر نشین)

۸۶	میر نوروزی در زنجان
۸۹	تکم اوپونی (تکم گردانی)
۹۲	فصل چهارم _ مراسم و آئین های زمستانی
۹۳	مختصری در رابطه با زمستان
۹۳	شب چله (یلدا)
۹۵	چله بزرگ و آیین های مربوط به آن
۹۷	آق قویون قاراقویون (قوچ سفید و قوچ سیاه)
۹۹	قیشدان چیخدیم (پایان زمستان)
۱۰۳	خدر نبی (حضرت خضر پیغمبر)
۱۰۵	مراسم کرسی برقرار کردن
۱۰۷	بایاتی ها
۱۱۲	متل ها
۱۲۰	لالایی ها
۱۲۴	فصل پنجم _ مراسم و باورهای دیگر
۱۲۵	خواندن خروس
۱۲۶	گجه قاراسی (شر شب) _ آل آروادی
۱۲۷	چوووش (چاووش)
۱۲۸	مراسم ششه
۱۳۰	مراسم حالا
۱۳۱	قودو قودی
۱۳۳	زولاکورلما (دفن شاخه زولا)
۱۳۴	ننه جان آی ننه جان

۱۳۵	 نولچا یاندرماق (آتش زدن ناودانی)
۱۳۷	 بی بی جان
۱۳۸	 چمچه خاتون
۱۳۹	 بعضی از اعتقادات بی ریشه و موهوم
۱۴۴	 فصل ششم _ مراسم عروسی
۱۴۵	 عروسی در زنجان
۱۵۴	 مراسم حاشیه ای عروسی
۱۵۴	 نمایش تخت حوضی در عروسی
۱۵۵	 نمایش خواستگاری
۱۵۶	 نمایش کچل اوغلان در عروسی
۱۵۹	 قلیان اویونی
۱۶۰	 ککلیگم قیق قو
۱۶۲	 قازان اویونی
۱۶۴	 فصل هفتم _ بازیهای محلی
۱۶۵	 هنکه قالا
۱۶۶	 گوجه ها گوجه
۱۶۷	 چولیاسالدی
۱۶۸	 اوچ دوز
۱۶۹	 اوزوک - اوزوک
۱۷۰	 زو چیکدی
۱۷۱	 اوستاددی
۱۷۳	 توپ آغاجی
۱۷۴	 اشک بیلی سیندردی

۱۷۵	لوپور قازالاقی
۱۷۶	یولداش سنی کیم آپاردی
۱۷۶	دامنان سالدی
۱۷۷	گوزی با قلجی
۱۷۷	چاقیشما
۱۷۸	تورنا بازی (شاه و وزیر)
۱۷۹	چولونگ آغاج
۱۸۰	گیزلین پانچ
۱۸۰	قورد قویون
۱۸۳	فصل هشتم _ سینما
۱۸۴	سینما در زنجان از نطفه های اولیه تا تأسیس سینما ها
۱۸۸	فعالیت های سینمایی در زنجان (انجمن سینمای جوان _ کانون سینماگران حوزه _ کانون فیلم دانشگاه)
۱۹۳	چهره های مطرح سینما در زنجان
۱۹۸	فصل نهم _ موسیقی
۱۹۹	موسیقی چیست ؟
۱۹۹	پیشینه موسیقی در زنجان
۲۰۸	موسیقی ماه رمضان
۲۱۰	انواع موسیقی در زنجان (موسیقی مذهبی _ موسیقی آشیقی _ موسیقی عروسی _ موسیقی ردیف _ موسیقی پاپ _ موسیقی مترقی

۲۲۲	 معرفی بعضی از چهره های مؤثر در موسیقی زنجان
۲۲۶	 موسیقی بعد از انقلاب
۲۲۸	 تاسیس آموزشگاهها
۲۴۰	 برخی از چهره های مؤثر در موسیقی بعد از انقلاب
۲۴۴	 موسیقی نمایش
۲۴۶	 آهنگسازان نمایش
۲۴۷	 موسیقی شهرستانها
۲۴۸	 ابهر (موسیقی آشیقی _ موسیقی اصیل)
۲۵۲	 خرمدره (موسیقی آشیقی _ موسیقی کلاسیک ایرانی)
۲۵۷	 قیدار
۲۵۸	 توضیحات
۲۶۰	 فصل دهم _ تئاتر
۲۶۱	 فشرده ای از تاریخ تئاتر زنجان
۲۷۶	 نمایشنامه نویسی و نمایشنامه نویسان زنجان
۲۸۰	 کارشناسان و مدیران تئاتر در زنجان
۲۸۵	 جلسات و نشست های تخصصی با عنوان بارقه
۲۸۶	 منابع و مآخذ
۲۸۷	 فصل یازدهم _ عکس و تصاویر

پیش گفتار

فرهنگ و فولکلور محصول زندگی معنوی گذشتگان و نیاکان هر قوم و ملتی است و بازتاب تمایلات و آرمانها و باورها و افکار و عواطف آنان .

فرهنگ عامه کودکانی تاریخ است که از ورای اعتقادات و خلیات گذشتگان بصورت مواد گوناگون فرهنگی سینه به سینه و نسل به نسل به دست ما رسیده است.

فرهنگ عامه و ادبیات شفاهی مجموعه ایست از رفتارها آداب و سنن هر قوم و ملتی که در بسترهای زیستی گوناگون و دورانهای تاریخی مختلف شکل گرفته و پس از گذر از پیچ و خم های متعدد و حوادث گوناگون به عنوان تفکرات _ نوع بینش _ نوع پوشش _ آداب و رسوم به دست ما رسیده که با غرور و غوص در هر کدام از آنها با نحوه زندگی و اعتقادات و باورهای گذشتگان آشنا شده و امروز را به دیروزمان پیوند خواهیم زد.

فرهنگ و آداب هر قوم و عرصه ای شاید تا دیروز تنها یک آیین و آداب ابتدایی برای غلبه بر ترس و وحشت بود اما امروز میتواند آینه تمام نمای زندگی امروز باشد و میتواند تبدیل به شاهکاری ادبی عرفانی و اجتماعی بزرگی گردد و گویای اندیشه های اخلاقی _ عرفانی و اجتماعی ما گردد. همانطوری که زیباترین شاهکارهای امروز جهان در سراسر گیتی سروسری با ادبیات شفاهی داشته و زیباترین آثار از اساطیر و داستانها و افسانه های ملی پدید آمده است.

بیشتر تراژدی های یونان _ آثار شکسپیر _ آثار بایرون و بیشتر شاهکارهای امروز جهان _ همه و همه قبل از خیزش از قلم توانای این بزرگان در سینه توده ها خلق شده اند و از فرهنگ توده به اندیشه این بزرگان راه یافته اند.

صادق هدایت چه خوب گفته که هنر و ادبیات توده به منزله مصالح اولیه بهترین شاهکارهای بشر بشمار میرود.

افسانه ها و مواد گوناگون فرهنگی روح هنری ملت هاست که از اندرون آنها به بیرون تراوش کرده و سرچشمه الهامات بشر و مادر ادبیات و هنرهای امروز جهانیان است.

فرهنگ و ادبیات توده را بدون هیچ ابهامی اوضاع طبیعی و محیط جغرافیایی هر منطقه که بنیادی ترین عامل شکل گیری فرهنگ عوام است پدید آورده و ریشه هر نوع ادبی را باید در ارتباط عمیق و تنگاتنگ آن فرهنگ با جامعه و محیطش جستجو کرد که صد البته عواملی مثل عوامل سیاسی و اقتصادی اجتماعی و... نیز در تکوین حیات فرهنگی دخیل است.

هر کدام از مواد فرهنگی در قاموس خود روح زندگی و فلسفه ی حیات را جاری میسازد و در طی قرون و اعصار و در گذر از پیچ و خم های تاریخی و زیستی صیقل یافته و شکل منسجم تری به خود گرفته و عامل وحدت و همبستگی ملت ها میگردد.

پس غوروغوص در فولکلور هر منطقه اقوام را صاحب ریشه ای عمیق و اصیل نموده و همین ریشه فرهنگی است که علتی بر بقا و همبستگی ملت ها میگردد.

منطقه زنجان دارای طبیعتی است با شکوه با زمستانهای سرد و پر برف و تابستانهای خنک و لطیف با پستی ها و بلندی ها و کوهها و دشت ها و دگرگونی های طبیعی پدید آمده در دورانه های مختلف زمین شناسی که هر یک به نحوی در تکوین حیات اجتماعی و فرهنگی مردم منطقه اثراتی بر جای گذاشته و حاصل آن آیین ها و مراسم گرانسنگی است که امروزه بدست ما رسیده است.

تک تک این آیین ها و مراسم مملو است از نشاط و سرزندگی و افعالی در آنها مشاهده میشود که ناشی از اراده انسانی است و هر فعلی که از آنها سر میزند دارای هدفی است مشخص و معین:

اکثر این افعال ناشی از یک نیاز روحی و معنوی است و هر کدام آنها سرچشمه بکری است برای هنر و ادبیات امروز و نیز پی بردن به نحوه زندگی و روحیات مردم دیروز هر ترانه تاریخچه ای دارد هر داستان کنایه ای و هر افسانه نشانه ای از روح زندگی و هر کدام از این مواد فرهنگی بیانگر طرز تفکر و اندیشه اجتماعی... عرفانی... اقتصادی و فرهنگی گذشتگان: این ترانه ها و مثل ها ابزاری بود برای همبستگی و وحدت و قبل از آنکه وسایل ارتباط جمعی کانون گرم زندگی سنتی را متلاشی نماید عاملی بود جهت پیوستگی افراد یک جامعه و نیز یک عامل ارتباطی بسیار قوی و غنی و علت و عللی بر توسعه و پیشرفت فرهنگ و ادبیات شفاهی:

مأمن همه ی آنها سینه توده ها بود و در انتقال از نسلی به نسل دیگر تراش میخورد و صیقل پیدا میکرد و باورهای جدید را با خود همراه میکرد و بدین ترتیب نبوع و تخیل داستان پردازان هر دوره شاخ و برگ تازه ای به آن میداد و در نهایت تبدیل به گنجینه ای میشد انباشته از خلاقیت توده: همان گنجینه ای که به آثار جاویدان ادبیات و هنر و فرهنگ بزرگ گیتی بدل میگشت و نویسندگان و پژوهنده گان بزرگ دنیا از این گنجینه عظیم بهره کافی و وافی می بردند.

رحیم رییس نیا در کتاب (کوراوغلی در افسانه و تاریخ) میگوید (ایلیاد بر اساس یادمان های جنگ تروا پرداخته شده و با گذشت زمان در خمچه ی ذهن توده ها استحاله شده و با حفظ مایه های تاریخی تبدیل به داستان شده است... مهابا را تا نیز حول حوش یک جنگ دور میزند جنگ آیین دو خاندان (پاندو و دریترا شترا) همانطور که رامایانا یکی از داستانهای بزرگ هند نیز بازتاب جنگ بین آریایی ها با مردمان هند جنوبی است و شاهنامه فردوسی کتاب حماسی ایرانیان نیز از گفتار و روایت چند دهقان تنظیم و به نظم کشیده شده است... این دهقانان حافظان و ناقلان فرهنگ شفاهی ایران زمین بودند و بازماندگان گوساها... خنیاگرا... سازنده ها و آرنده ها:

نخستین شاعران و فیلسوفان و هنرمندان توده مردم هستند و هرگز خدماتی را که توده مردم به تکامل معنوی نوع بشر نموده نمیشود فراموش کرد: همه افسانه های خیال انگیز و ترانه و رقص های روایی و همه حماسه های بلند حاصل ظرفیت ذهن توده است و آثار بزرگ همواره بر اساس فرهنگ توده پدیدار

شده و فولکلور هست که شعر و موسیقی و داستان را بوجود آورده است و امروز بر ما نیز ضرورتی غیر قابل انکار و واجب است حفظ و حراست و پایداری از این میراث و از این گنجینه زوال ناپذیر و میراث غنی فرهنگی و پاسداشت آداب و رسوم و سنتی که ریشه، هویت و قومیت و ملیت ما را آشکار میسازد و ما را با گذشته ای آکنده از معنویت و آرمانگرایی مرتبط مینماید و علتی بر وحدت و هم بستگی و هویت ما میگردد:

مجموعه حاضر نیز تلاشی است در همین رابطه هرچند ناقص و با کاستی های فراوان اما امید که شروعی باشد برای پژوهشهای ارزنده تر در این رابطه ... چرا که خلاء یک مجموعه فرهنگی در میان آثار چاپ شده در رابطه با منطقه کاملاً محسوس میباشد.

این مجموعه که بصورت تحقیق میدانی جمع آوری شده است تلاشی است تا از حیث مردم شناسی و جامعه شناسی و آداب و سنن و آئین های بومی و قومی چیزی ناگفته نداشته باشد و هر آنچیزی که یک فرد در مراجعه به یک مؤلفه فولکلوریک نیاز دارد اخذ نماید و در این رابطه به افراد زیادی مراجعه شده و کسان زیادی در شهر و روستا با علاقمندی و هیجان زاید الوضعی اطلاعات خود را از مراسم و سنن بومی در اختیار اینجانب گذاشته اند که از همه آنها سپاسگذارم ... بعضی از آنها حالیه چهره در نقاب خاک کشیده اند که از خداوند متعال طلب آمرزش برای آنها دارم.

در رابطه با بخش تاریخ و جغرافیا از کتب و آثار گوناگون و نیز از آثار پژوهندگان زنجانیه نهایت استفاده به عمل آمده که صد البته تنها اشاره ای گذرا به اوضاع جغرافیایی و حوادث تاریخی شده چرا که موضوع اصلی کتاب مربوط به فرهنگ عامه و فولکلور منطقه میباشد ... اما از آنجاییکه تاریخ و جغرافیایی هر منطقه نقش مؤثری در درک بیشتر و عمیق تر فرهنگ و فولکلور دارد به اوضاع طبیعی و محیط جغرافیایی و حوادث تاریخی نیز بشکل اختصار پرداخته شده و در حقیقت مروری است به آثار پژوهندگان فرهیخته ی زنجانیه در رابطه با بخش سینما و موسیقی نیز شاید رعایت اختصار لازم بود اما با توجه به اینکه هیچ نوشته و هیچ مقاله حتی هیچ سیاهه ای علیرغم پیشینه ی قوی در این رابطه نبود ... بر آن شدم تا در این خصوص مطلب نا گفته ای جانگذارم و داشه و نداشته سینما و موسیقی زنجان را ثبت نمایم شاید شروعی باشد برای تحقیقات جامع تر و برتر در این زمینه ها در فصل مربوط به تئاتر با توجه باینکه قبلاً کتاب نمایش در زنجان تالیف شده و مفصلاً در ارتباط با تئاتر زنجان مطالب مورد نیاز ارائه شده و مقالات و نوشته های پراکنده و متعددی هم در مطبوعات و فصل نامه ها و در این زمینه نوشته شده. تنها به تاریخچه ای مختصر از تئاتر و نمایش نامه نویسان و مدیران و کارشناسان تئاتر که بنوعی در چون و چند کیفی عرصه نمایشی سهیم بوده اند پرداخته ام.

عباسی نیا